

Јулијана Вулетић

*Катедра за немачки језик и књижевност
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
julijanavuletic@yahoo.de*

Лексичке трансференције у говору Срба у Немачкој: на примеру српске заједнице у Инголштату, Баварска

Апстракт: Циљ овог прилога је да представи стање српског дијаспоралног језика на лексичкој равни у говору представника различитих генерација/групација радних миграната, припадника ентолингвистичке заједнице Срба у баварском граду Инголштату. У приложеном раду осврћемо се пре свега на лексичке трансференције и приказујемо како су одређене лексеме постале делом лексикона српског језика наших испитаника. Поред идентификовања стања српског дијаспоралног језика на лексичкој равни, покушали смо да одредимо и редефинишемо кључне појмове контактне лингвистике, будући да се сам терминолошко-појмовни апарат ове научне дисциплине одликује неуједначеном терминологијом појава, процеса и исхода језичких контаката.

Кључне речи: контактна лингвистика, лексичка и граматичка трансференција, прекључивање кодова

Увод

Српски језик у конатку с германским језицима највише је истраживан у англофоним контекстима. Мањи број радова бавио се и контактом српског језика с немачким. Ипак, на основу доступне научне литературе може се закључити да су међусобни утицаји српског и немачког језика истраживани преваходно на дијахроном плану у контексту посредних контаката (уп. нпр. Petronijević 2013, Alanović 2001, Golubović 2007, Andrejić 2009, Bugarski N. 1997/1998). Другим видом контаката, тачније непосредним додирима и њиховим динамизмима, бавили су се малобројни аутори, и то до почетака 90-их година 20. века. Али, и овде на основу прегледа научних радова који се баве изучавањем српског дијаспоралног језика (уп. Dudok 2007) у Немачкој, дошли смо до констатације да су та истраживања провођена пре свега у социолингвистичком контексту с акцентом на двоје-

зичност деце југословенских радника на привременом раду 70-их и 80-их година (уп. Vuletić 2013)¹. Стање српског дијаспоралног језика у Немачкој са системсколингвистичког и социолингвистичког становишта до сада готово да није истраживано. Нису истраживане ни последице контакта српског са немачким језиком, као ни и исходи који остављају трага у процесу језичких промена и замене/очувања језика код различитих генерација миграната. Изузетак чине истраживања Г. Илић Марковић (2010), А. Станисављевић (2010) и Бјерн, Ромић и Колаковић (Björn, Romić i Kolaković, 2013)².

Предмет овог рада чини управо непосредни језички контакт српског и немачког језика на подручју Савезне Републике Немачке, тачније у баварском граду Инголштату. Наслањајући се на дефиницију да предмет истраживања контактне лингвистике представљају процеси иницирани и активирани сусретањем два или више језика или језичких варијетета и њихових говорника, како на индивидуалном тако и на друштвеном плану (Schöntag 2009, 27), анализа говора и степена употребе српског језика припадника српске говорне заједнице у Инголштату од прве до треће генерације представљала је заправо тежиште нашег истраживања. Српски језик као језик мањинске друштвене заједнице у Немачкој постоји у сасвим другачијем социокултуролошком оквиру него ли стандардни језик у матици. Он је временом попримио своја арелна, друштвена, функционална, структурална и остала својства и доживео својеврсну генезу на плану лексике, синтаксе, морфологије, фонолошком плану и плану семантике. У приложеном раду осврнућемо се пре свега на лексичке трансференције у говору представника различитих генерација/групација миграната и приказаћемо како су одређене лексеме постале део лексикона српског језика наших испитаника.

Поред идентификовања стања српског језика на лексичкој равни у говору три генерације радних миграната, припадника ентолингвистичке³ заједнице Срба у баварском граду Инголштату, наш задатак у овом раду биће одређивање кључних појмова контактне лингвистике будући да се сам термилошко-појмовни апарат ове научне дисциплине одликује неуједначеном терминологијом појава, процеса и исхода језичких контакта.

¹ О истражености српског језика у дијаспори уопште у оквирима филологије и лингвистичких дисциплина уп. Јовановић и Vučina Simović 2015.

² У радовима истраживача са територије Немачке и Аустрије некада српскохрватски језик сада се назива босанско/хрватско/српски, односно у виду скраћенице БХС.

³ Испитана заједница Срба у Инголштату састоји се од више генерација, за које (а посебно за трећу генерацију) језик није увек оно што повезује све припаднике те заједнице, већ њихово порекло које представља аспект њиховог идентитета.

Корпусну грађу коју разматрамо чини сегментирани говор припадника истраживане заједнице који смо ексцерпирани из 53,5 сата наснимљених социолингвистичких интервјуа (400 страна у транскрипту) на основу већ унапред припремљеног социолингвистичког упитника као и из бележака које се темеље на непосредном посматрању. Наш корпус показује следећу структуру: истраживањем смо обухватили 27 породица⁴ са укупно 195 чланова од прве до треће генерације радних миграната, заједно с ендогамима и егзогамима, укључујући и мигранте четвртог таласа и једну породицу четврте и пете генерације, чије мигрантско порекло са прекидима датира још из периода првог таласа миграција. Од 195 чланова истраживаног корпуса у конкретном истраживању (интервјуима) учествовало је 83 члана које у раду називамо испитани узорак.

Одређење појмова

Како се у иностраној и домаћој литератури из области контактнolingвистичких истраживања сусрећемо с разноврсним термилошко-појмовним апаратом који се укршта из разних научних дисциплина (Földes 2005, 63–73), укратко ћемо на овом месту дефинисати терминологију коју користимо у раду.

Као општи појам за све појаве индуковане језичким контактом узимамо термин *феномени језичког контакта*. Под тим термином даље подразумевамо 1) *двојезичност (вишејезичност)* као последицу (настанак пицина и креола), али и као узрок језичких утицаја, 2) *трансференцију*, која означава појаву преношења елемената, обележја и правила из једног у неки други језик, са својим последицама из *аспекта језичког система*, у синхронији и дијахронији, у посредном и непосредном контакту (настајање дијаспоралних језика, промене у стандардним језицима и сл.), а из *аспекта комуникације* билингвалног говорника, 3) *прекључивање кода* и 4) *замену језика*. Ми их сматрамо централним предметом изучавања језика у контакту и језгром контактне лингвистике.

У најширем смислу под *билингвизмом* се подразумева знање двају језика; дефиниције билингвизма се могу одредити према различитим критеријумима, тачније областима истраживања билингвизма: психолингвистичким, социолингвистичким и лингвистичким (Skutnab-Kangas 1995,

⁴ Уколико пођемо од слободне процене испитаника да у Инголштату живи између 100 и 150 породица Срба, можемо констатовати да смо нашим истраживањем обухватили 18%, односно 27% етнолингвистичке заједнице Срба у Инголштату. О статистичким подацима видети још и <http://www2.ingolstadt.de/>, прегледано 7. I 2016.

1996, цит. према Durbaba 2011, 594, 598). У складу с нашим истраживањем језичког контакта у миграционом контексту ми прихватамо минималистичку дефиницију билингвизма (Filipović 1984/1985, 861). Тако су билингвали и они испитаници који поседују само компетенцију разумевања. Наслањајући се на Сузан Липерт (Lippert 2010), под рецептивним билингвалима подразумевамо говорнике који поседују језичку способност да језик делом разумеју, али не и да говоре, а под пасивним билингвалима говорнике који поседују способност отежане и споре продукције на српском језику.

У контактнелингвистичком смислу српски радни мигранти и њихови потомци у Немачкој носиоци су процеса промена у језику и замене језика, а како се родитељи, деца и унуци језички разликују, потребно је одредити појам *генерација* радних миграната заједно са појмом *матерњи језик*. И код појма генерације постоје различите дефиниције (уп. Плачко 1977, Filipović 1986, Davidović 1999 и др). Ми под *првом генерацијом радних миграната* подразумевамо оне мигранте који су дошли у земљу пријема ради запослења шездесетих и седамдесетих година 20. века. Под припадницима *друге генерације радних миграната* подразумевано децу прве генерације и делимо их на три подтипа: на децу која су доведена у Немачку, тј. *другу генерацију типа 1a*) и *1b*)⁵, децу која су у Немачкој рођена, тј. *другу генерацију типа 2* и *ремигранте друге генерације радних миграната*, што су она деца која су у неком животном добу доведена у Немачку или су се у Немачкој родила, а затим су у одређеном узрасту враћена у Србију, да би се опет у извесном животном добу поново вратила у Немачку. У другу генерацију типа 1a) сврставамо децу која су у земљу пријема доведена у току или након окончања примарне и пре почетка секундарне социјализације (до 12. године живота), у другу генерацију типа 1b) сврставамо децу која су у земљу пријема доведена у току или након завршетка секундарне социјализације (између 12. и 18. године живота). Међутим, како смо у друштвеним мрежама нашег испитаног узорка радне миграције затекли и припаднице миграционог таласа⁶ ратних деведесетих година 20. века са подручја бивше Југославије, у ову поделу на генерацијске типове уводимо и тип који називамо *првом генерацијом четвртог таласа миграција*, а њихов нараштај, рођен у земљи пријема, називамо *другом* и *трећом генерацијом четвртог таласа миграција*.

⁵ Уколико пођемо од слободне процене испитаника да у Инголштату живи између 100 и 150 породица Срба, можемо констатовати да смо нашим истраживањем обухватили 18%, односно 27% етнолингвистичке заједнице Срба у Инголштату. О статистичким подацима видети још и <http://www2.ingolstadt.de/>, прегледано 7. I 2016.

⁶ О таласима миграција видети код Pavlica (2005) и Ivanović (2012).

Матерњи језик је у контактної лингвистици релативан појам, те многи лингвисти који изучавају међујезичке контакте сматрају да је термин матерњи језик потпуно неупотребљив (Földes 2005, 19). Матерњи језик у мигрантској ситуацији је такође комплексан проблем. Ми смо се, у овом погледу, приклонили дефиницији Скутнаб– Кангаса (Skutnab-Kangas) (уп. Durbaba 2011, 594) према којој мигрантско дете може имати више матерњих језика према критеријумима порекла, нивоа компетенције, функције и идентитета. У овом раду српски језик обележавамо знаком А, а немачки знаком Б, а самим испитаницима дали смо слободу да одреде свој матерњи језик.

У контактнولينгвистичкој литератури за појаве, процесе и резултате језичког контакта користе се различити термини попут *интерференција*, *трансференција*, *трансфер*, *позајмљивање*, *лингвистичка интерференција*, *прекључивање кодова*, *замена језика* или *смена језика* и сл.

Када говоримо о контактолошким истраживањима и разграничавању појава, просеца и исхода и појмовних одређења, потребно је пре одређивања, дефинисања и именовања процеса и исхода језичког контакта, пре свега, различити следеће дихотомије: 1) *врста контакта* (посредни/непосредни контакт); 2) утицаји међујезичког контакта на *говор/систем* према врсти контакта, односно одражавању утицаја језика под контактом у равни синхроније и дијахроније, као и 3) утицаје језичког контакта у зависности од *степенa билингвалности*, а онда на њима заснивати свако даље теоријско полазиште.

Ослањајући се на Клајна (Clune 2003), Фелдеса (Földes 2005) и Рилову (Riehl 2009), из терминологије контактне лингвистике потпуно избацујемо појам интерференције, који остављамо иза нас у домену процеса усвајања језика и одлучујемо се за појам трансференције. Под *трансференцијом* подразумевамо процес, тј. појаву преношења речи, елемената, структура и структурних обележја и образаца из језика Б у језик А – заједничку, како за посредни тако и непосредни контакт – што доводи до мешања језика на разним плановима језичког система. Према нашем мишљењу, у основи посредног и непосредног конакта је један те исти феномен⁷ који као окидач за многе процесе у међујезичком контакту има различита исходишта. И у посредном и у непосредном контакту ми производ трансференције назива-

⁷ У том смислу слажемо се са мишљењем Јухаса (Kern 1980, 96) који разликује интерлингвалну интерференцију која се јавља под општим условима вишејезичности и ону која се јавља приликом учења страног језика, где утицај тог страног језика на матерњи има скоро занемарљив утицај и обрнуто. Оно што је заједничко интерференцији и трансференцији јесте да своја полазишта имају управо у контрасту између језика А и језика Б. Како Јухас каже, са психолошког становишта реч је о једној те истој појави, само је лингвистички исход другачији (уп. Kabatek 1997, 3).

мо *трансфер*. Међутим, трансфери у посредном и непосредном контакту попримају различити животни пут и доживљавају различите лингвистичке судбине. У посредном контакту трансфер у језику примаоцу постаје део језичког блага стандардног језика као *посуђеница* са различитим фазама и степеном адаптације на свим језичким плановима и статусом у језику примаоцу⁸. У језику примаоцу у посредном контакту може услед учестале трансференције доћи и до *конвергенције*, што је случај како у непосредном, тако и у посредном контакту (нпр. тренутни глобални утицај енглеског језика). Тако трансфер у виду посуђеница и конвергенција као резултати трансференције заједно могу утицати на промену стандарда одређеног језика и на синхроној и на дијахроној равни⁹.

У *непосредном* контакту, а овде се ограничавамо на непосредни међујезички контакт у билингвалној средини без диглосије, дакле у *миграционом/исељеничком контексту*, посматрамо стање и понашање језика А у животном циклусу дотичне билингвалне заједнице (Mackey 1987)¹⁰. Производ трансференције у оваквом непосредном међујезичком контакту такође називамо *трансфер*. Међутим, овакав трансфер¹¹ даље утиче на структуралне промене језика А и можемо га проpratити у скоро свим системским равнима језика А као неасимиловани или адаптирани трансфер. Под деловањем силе таквих трансфера настаје језик који смо ми у раду назвали *дијаспоралним језиком*. Он се као такав под утицајем трансференције и конвергенције све више удаљава од стандардног језика матице. Његово основно обележје је непостојање синхронije и дијахронije у Де Сосировом значењу. Овде је пре реч о постојању *језичког динамизма* у синхронiji (Clyne 1975, 40), при чему се дијахронija дијаспоралног језика ули-

⁸ О фазама адаптације видети код Clyne (1975), Filipović (1986, 38), Ros (2009, 71).

⁹ Ова појава има више извора: медији, технолошки и културолошки утицаји, али улазак нових лексема или језичких конструкција кроз социокултуролошке контакте у језик матице монолингвалне заједнице. М. Клајн истиче да трансференција обухвата појаве и код монолингвала (Clyne 1975, 16).

¹⁰ Mackey (1987) одређује и нешто што назива животни век двојезичне заједнице, при чему за прелазак са монолингвалности на билингвалност и натраг ка монолингвалности одређује више етапа: *incipient bilingualism, progressive bilingualism, integral bilingualism, regressive bilingualism* и *residual bilingualism*. За трајање једног таквог животног циклуса постоје различити наводи, а Mackey (1987) полази од чињенице да је то од 10 до 100 година (уп. Sinner 2001, 5).

¹¹ Адаптирани или не, трансфери у говору могу бити и *ad hoc* или већ устаљени трансфери у умирућем систему језика А. Ове трансфере такође можемо анализирати по узору на посуђенице у посредном контакту у погледу адаптације. У раду нећемо разматрати адаптације трансфера, већ ћемо само констатовати да ли је реч о неасимилованом или адаптираном трансферу и код којих се генерација овакви трансфери јављају.

ва у тренутак када се и завршава животни циклус билингвалне заједнице. Може се чак рећи и да овај језик заправо и нема дијакронију, да је његов говор уједно и његов систем¹².

Други резултат трансференције у испитиваном непосредном контакту јесте *конвергенција*¹³, која је резултат интензивног и непосредног међујезичког контакта, те услед учестале трансференције долази до структуралног изједначавања „слабијег” језика А по узору на доминантни језик Б (Földes 2002, 16; Clyne 2003, 79; Westergard 2008, 274; Clane 1975, 99). Као такав, реорганизован у својој структурној шеми, језик А се даље природним путем преноси са једног на други нараштај миграната. Будући да трансференција почива на контрастима између језика А и језика Б, јасно је да се под трансференцијом подразумева преношење „непоклапања”, тачније одступање од нормe језика А, с тим што је за разлику од интерференције у усвајању језика, производ тог одступања стварање и настанак једног „новог” језика, чије нам форме и структуре дају увид у начине међујезичких утицаја.¹⁴ Дакле, језичке, контактом индуковане појаве нису случајне, већ свој систем и правилности имају управо захваљујући тим контрастима. Трансференција је тако предвидив процес на основу познатих контраста, те се у том случају може говорити само о томе колико степен двојезичности код појединаца утиче на пресликавање лексике и структура и колико се те пресликане структуре преносе на друге чланове заједнице (нпр. говорници млађих генерација прихватају у језику А трансференције својих родитеља као саставни део свог језичког система језика А) и колико их они прихватају, са хијерархијом вероватноће трансференције, тачније веома често преношење лексема, потом и структуралних морфолошких и синтаксичких обележја доминантног језика Б у мање активан језик А (Scharlaj 2007, 34).

Услед слабљења и губитка компетенције у језику А, а под утицајем разних социолингвистичких фактора, у језичкој пракси билингвалних особа долази као обележје фаза процеса замене језика и до *прекључивања кодова*¹⁵.

¹² ористећи се Вајнрајховом (Weinreich 1976, 27) метафором да је интерференција налик песку који се таложи на дну реке, у миграционом контексту језичког контакта не постоји „таложeње”, односно и ако постоји онда је оно кратког века; тачније ова метафора са становишта језичког динамизма у миграционом контексту не би могла, према нашем мишљењу, овде да се примени, будући да билингвална заједница има ограничени век трајања.

¹³ О конвергенцији и контактнолингвистичким концептима посуђивања уп. Clyne 2003 и Fild 2002, цит. према Földes 2005, 16.

¹⁴ Према томе, трансференција наступа код билингвалног говорника у оним истим случајевима који се могу јавити као интерференција код ученика страног језика, али је исход утицаја језика под непосредним контактом другачији.

¹⁵ Овај термин чији енглески назив гласи *code-switching* одомаћен је у нашем језику као „мешање или прекључивање кодова” (Bugarski 2003, 128).

Трансференција и прекључивање кодова¹⁶ спадају код многих билингвалних говорника у билингвалној заједници у њихове језичке репертоаре и представљају једну посве природну последицу дугогодишњег и интензивног језичког контакта (Pelka 2006, 55), те их не треба вредновати негативно. Они једноставно представљају фазе и стања једног језика унутар животног циклуса једне билингвалне заједнице у процесу замене језика А језиком Б, тј. потпуног умирања језика А и преласка на монолингвалну заједницу, што се може догодити већ и у другој генерацији миграната¹⁷.

Ми трансференцију у језичком динамизму дијаспоралног језика, ослањајући се на Ауера (Auer) (1988, 203–206), приказујемо шемом

(а) ААААА/Б/БББББ, нпр:

1) '...то једно <*dann> са друге стране ...'¹⁸,

прекључивање кода представљамо шемом

(б) ААААА/БББББ/ААААА,

2) '...значи ми имамо људе <*die nennen sich Ehrenamtliche also> то могу бити и млади и старији, нема везе ...'

а трансференцију унутар прекључивања кода као

(ц) АААА/Б/БББББ/ААААА,

3) '... и тако нисам више био оно |,| оно <мхмх> <*schüchtern> <*wie soll ich sagen, also schüchtern> то је тешка ријеч, нема ...'

која је у овом случају окидач за пребацивање на други језик, тачније једна реч или фраза језика А умешана у језик Б или обрнуто може да изазове читаву секвенцу на другом језику (Weinrich 1984, 78). У нашој шеми захтев је да трансфер не пређе границу у одређеној тачки конверзације и да свој предвидив крај у лексичкој равни језика има од лексеме до фразеолексеме,

¹⁶ Ови феномени, наравно, подлежу индивидуалним и специфичним разликовањима, а њихова појава варира у зависности од саговорника, теме, познавања језика и варијетета српског језика којим су се Срби друге и треће генерације служили као моделом приликом учења српског језика.

¹⁷ Разлике у последицама и исходима језичког контакта у различитим етапама животног циклуса једне билингвалне заједнице ваља потражити у квантитативним и квалитативним условима контакта као и у временској димензији контакта. Тако смо, на пример, у нашем истраживаном корпусу забележили више породица у којима је већ у другој генерацији уследио потпуни прелазак на другу монолингвалност, али и породицу у којој се и у петој генерацији очувао српски језик, и не само то већ се и даље преноси.

¹⁸ Сви наведени примери су из говорног дискурса испитаника К.

тј. лексичког споја где се прекида употреба другог језика, док најмању јединицу прекључивања кода за нас представља једна реченица.

Као што смо већ и раније напоменули, постоје различита мишљења у погледу разликовања контактнolinгвистичких феномена као што су трансференција, позајмљивање и прекључивање кода. У овом раду заступамо став да су трансференција и прекључивање кода посве различити процеси, али да заједно маркирају различите фазе у животном циклусу једне билингвалне заједнице до оне крајње коју називамо заменом језика и преласком на другу монолингвалност.

Прво обележје разликовања између *трансференције* и *прекључивања кода* јесте да за трансференцију постојање билингвалне заједнице/билингвалности није неизоставни предуслов, док је за прекључивање кода билингвалност први и једини услов¹⁹. Друго и основно обележје разликовања је да трансференција погађа системсколингвистичке равни језика и нешто је више од пуког преношења у језик А (Földes 2005, 73; Clyne 1975, 36, Müller 2000, 31), те утиче на структуралне промене језика А и тиме га удаљава од језика матице, док је прекључивање кода комуникацијски условљен процес који нема никакавог утицаја на системске промене у језику А²⁰, већ представља *краткорочну*, можда је боље рећи *тренутну* замену/смену језика А језиком Б. У вези с овим је треће обележје разликовања, а то је према Ауеру (1988, 203) критеријум обима преузетих јединица²¹. Наша минимална јединица за трансференцију је лексема, а максимална фразеолексема, на структуралном нивоу то су граматичке релације, док за прекључивање кода секвенцу реченице/реченичног дела посматрамо минималном јединицом ове краткорочне или тренутне замене језика А језиком Б. Оно што је и трансференцији и прекључивању кода заједничко обележје јесте да и један и други процес представљају између осталог и начин опхођења билингвалне особе са својим дефицитима у компетенцији и променом комуникативне ситуације²².

¹⁹ Примери за то су уплив елемената страног језика у језик монолингвалне заједнице посредним путем, те тако настали трансфер користи и особа која није билингвална, односно то што се у породицама испитаника у Немачкој све мање „прекључује”, јер трећа, а понегде и друга генерација не поседују знање оба језика.

²⁰ И Фелдес (2005, 78) наводи да је, према постојећим дефиницијама, основно обележје прекључивања кодова то што не долази до системсколингвистичких промена у језику под контактом.

²¹ Неки истраживачи су мишљења да се лексички трансфер мора састојати само од једне речи, а за прекључивање кода је минимална јединица скупина од две или више речи (Bremer 2008, 64).

²² Показатељи који прате ове процесе у билингвалног говорника могу бити колебање у говору, паузе, промена висине, снаге и боје гласа и сл. (Ajduković 2004, 27). Исто тако су трансференција као и прекључивање кода поред осталог

Иако у научној литератури већина научника и истраживача више не користи термин *мешање језика* (Seel 1988, 130), ми смо се у раду, делимично следећи Фелдеса (2005, 71) определили да појаве и процесе језичког контакта назовемо општим именом *феномени језичког контакта*, при чему под *мешањем језика* подразумевамо управо (дугорочне) резултате трансференције²³.

Дакле, трансференција, конвергенција и прекључивање кода као појаве које прате животни циклус једне билингвалне заједнице не иду тако далеко да се завршавају заменом језика, како истиче Вајнрајх (Weinreich) (1976, 92), и не воде непосредно у замену језика, већ језик А доводе у један одговарајући стадијум, тј. фазу животног циклуса²⁴. Доминантност језика Б и језика А варира из генерације у генерацију, те степен билингвалне компетенције услед испреплетаности социолингвистичких фактора подлеже померању. Све мањи степен билингвалне компетенције у корист језика средине (као и свесно одустајање од употребе језика А) доводе до коначног преласка у другу монолингвалност.

Шема којом желимо да прикажемо наша размишљања изгледа овако:

Процес/појава	Последице/резултати
Трансференција	<i>Усвајање језика</i> : интерференција ; <i>Посредни контакт</i> у монолингвалној средини: трансфер у виду посуђеница и појаве конвергенције утиче на промену стандарда дотичног језика (синхрона и дијахрона раван језика);
	<i>Непосредни контакт</i> у миграционом контексту: процес трансференције је једносмеран и креће се од језика Б ка језику А и изазива промене у језику услед трансфера; конвергенција као последица трансференције: преструктурирани дијаспорални језик; прекључивање кодова последица трансференције (види горе шему (и));
Прекуљивање кодова	<i>Непосредни контакт</i> у миграционом контексту: <i>тренутна</i> замена језика у комуникацији (у доменима и друштвеним мрежама), не утиче на промене у језику А и представља смену, замену језика у равни синхронije са коначним резултатом потпуне замене језика у равни дијахронije и потпуни прелазак на другу монолингвалност (језички динамизам у синхронiji, без дијахронije).

узроковане разним социолингвистичким варијаблама (саговорник, домен, сфера делатности, као нпр. породица, посао, школа, тема, место, тип интеракције, однос улога итд. (Bradean-Ebinger 1997, 34).

²³ У посредном контакту се ово мешање одражава на промену стандарда једне монолингвалне заједнице са дијахроног аспекта, а у непосредном контакту на настанак дијаспоралног језика у језичком динамизму током трајања животног циклуса једне билингвалне заједнице.

²⁴ Трансференција као процес не доводи непосредно до замене језика, али се језик А, сада одевен у ново рухо, одржава у једном протоку животног циклуса као стање које садржи све мањи степен билингвалне компетенције.

У нашој анализи, испитаници прве генерације радних мигранта, друге генерације радних миграната типа 1б као и ремигранти друге генерације радних миграната, заједно с испитаницима прве генерације четвртог таласа и групације ендогама, дефинисани су као носиоци српског као матерњег језика. Испитаници друге генерације радних мигранта 2 и типа 1 б), друге генерације миграната четвртог таласа, пете и четврте генерације миграната првог таласа и треће генерације радних миграната су оне генерације које су српски језик усвајале ван матичне земље у Немачкој.

Лексичке трансференције

Од средине прошлога века међу научницима се развија жива дискусија у вези са питањем систематизовања појединачних појава језичког контакта (Pelka 2006, 101). Пажња научника се пре свега усмеравала на обухватање лексичко(-семантичког) позајмљивања²⁵. Већ је и пре тога констатовано да у језичком контакту најпропуснији план представља лексика, те је преузимање лексике из неког другог језика најпрепознатљивији и први и најједноставнији ниво међујезичких контаката (Runggaldier 1981, 207; Radovanović 2003, 239; Memić 2006, 3). Лексика једног језика је највише изложена утицају другог, док се граматичке структуре (синтакса, морфологија) предају последње (Weinreich 1976, 89). Прве важне импулсе за истраживање на овом подручју дао је Вернер Бец (Werner Betz) (уп. Pelka 2006, 101; Ros 2009, 71).

Међутим, у нашем раду таква истраживања и такве поделе посуђених речи и лексичких спојева најпре везујемо за лексичке трансфере који су последица посредног контакта и њихове утицаје на промене и померања у стандардном језику – језику примаоцу монолигвалне заједнице. У процесу трансференције у околностима непосредног језичког контакта у билингвалним заједницама са диглосијом овај процес и његови резултати могу се пратити у оба правца (нпр. пограничне средине), али само у једном правцу (такозвана једносмерна трансференција) када је реч о билингвалним срединама без диглосије (нпр. у миграционим условима). Поменути услови нису идентични, јер саме функције језика нису исте и трансференције са два типа трансфера дају нужно различите резултате. Трансференција у посредном контакту има много ужи опсег деловања и обухвата само делове језичког система (са резултатом у дијахронији), а у активном непосредном контакту трансференција се реализује шире и интензивније

²⁵ Резултати тог истраживања су углавном пописи лексичког и семантичког трансфера, које користе испитаници у говору или у писаним изворима (Слупе 1975, 20)

и обухвата систем језика А у његовој целини (фонолошки²⁶, лексички, морфолошки, синтаксички, итд.), што на крају резултира настанком „новог” језика који се као такав све више удаљава од стандардног језика матице и који има свој век трајања. Зато је према нашем поимању односа потребно одвојити истраживања последица утицаја трансференције у посредном и непосредном језичком контакту. За разлику од монолингвалне заједнице, у животном циклусу билингвалне заједнице трансференција, заједно са конвергенцијом и прекључивањем кода, представља обележја фаза процеса до потпуне замене језика А језиком Б и потпуног престанка постојања билингвалне заједнице, односно у процесу преласка на „другу” монолингвалност једне говорне заједнице.

Иако се тврди да лексика представља најпропуснији, најнестабилнији и најотворенији план језичког система за преузимање лексема из других језика, ми смо у корпусу испитаног узорка забележили да лексичка трансференција као феномен непосредног језичког контакта није увек нужно обележје говора билингвалних испитаника. Постојање овог феномена условљено је сплетом већег броја фактора међу које убрајамо генерацијску припадност, дужину боравка, интензитет друштвених мрежа са српском заједницом у Немачкој и матици, степен билингвалности, степен образовања, комуникацијску ситуацију (саговорник, тема, место) и сл.

Ако појаву *лексичке трансференције* посматрамо у контексту генерацијске, односно групацијске припадности испитаника, намеће се закључак да је трансференција лексема из немачког језика најзаступљенија код испитаника *прве* и *друге генерације радних миграната*, *прве генерације миграната четвртог таласа* и испитане групације *ендогама*. У оквиру ових групација, међутим, присутне су квантитативне и квалитативне варијације у погледу асимилованости/адаптираности или неасимилованости трансферисаних лексема, врста речи које се трансферирају, калкирања фразеолексема и творбених образаца.

Код испитаника *прве генерације радних миграната* преовлађује трансфер готово свих врста речи у виду *адаптираних* трансфера, што илуструјемо следећим примерима²⁷.

²⁶ На пример, трансференција немачких гласова *л* и *х* која је у мањој или већој мери изражена код свих испитаних групација. Такође, запазили смо да рани билингвали међу нашим испитаницима имају проблема са изговором палатала *ћ/џ* и *ч/ћ*. Код неких је ова појава јаче изражена, код неких мање.

²⁷ Паузе у говору као и остале одлике у самом току разговора обележавамо на следећи начин:

- (-) кратка пауза;
- (--) дуга пауза;
- (---) посебно дуга пауза;

- 4) [...] ишли <*>аутобанем> [...]; [...] те три <*>кисте> пива [...]; [...] он је <*>фро> ако [...]; [...] <*>ја>, ти раније ниси мого д` узмеш у банку (-) да <*>конто иберциен> [...] испала машина 74 евра са <*>мервертштојера> [...]; /испитаник Ан/;
- 5) [...] а ако буде мање или уопште (-) <*>кајн> |/ нема разлике (-) онда су те паре моје [...]; /испитаник Пк/
- 6) [...] ове <*>урне> ²⁸ те (-) те (-) та гласачка мјеста [...]; [...] ваљда је узео од неког човека, посудио <*>хенди> [...]; [...] то је исто као да нема <*>интереса>²⁹ [...]; /испитаник С/;
- 7) [...] а Словенац ће, неки Т. био, знаш шта, каже, зваћемо га С., <*>курц>, и тако останем С. [...]; /испитаник Са /;

Међу испитаним представницима прве генерације радних миграната употреба *неасимилованих* лексема доминира само код два испитаника (Пе и К)³⁰, нпр:

- 8) Он као <*>Ausländer> (-) за то је добар [...]; [...] нећу на патосу, ал` ћу да лежим на <*>Matratze> или [...] на <*>Liegestuhl> [...]; [...] а има ту и оне зграде са онако (-) <*>Fenster> [...]; [...] и рекла сам <*>also> онда то |, онда то иде, мислим, реално тако <*>ofiziell> [...]; [...] тај је дошао од <*>Norden> [...]; /испитаница Пе /;
- 9) [...] то је било делимично <*>auch> интересантно, али могу <*>frei> рећ [...]; [...] <*>also> чудо једно, услови су били <*>miserabel> [...]; [...] <*>je-defalls> |/ у сваком случају <*>kein> кревет, него једноставно [...]; /испитаник К /.

У говору представника прве генерације радних миграната бележимо такође и примере за калкирање немачких *фразеоексема* и преведеница

◊ у угластим заградама обележавамо неартикулисане гласове: смех, кашаљ и сл.

<*> у угластим заградама са * обележавамо говорне секвенце на немачком језику, тачније неасимиловани трансфер и прекључивање кодова;

<*> у угластим заградама са ** обележавамо асимилован трансфер;

<=> калкирање;

|..| прекид говора;

|/| поправка говора;

|,| понављање једне речи или целих делова реченице;

курзивом су истакнуте речи за погрешан одабир лексема.

²⁸ Према немачкој именици 'Wahlurne' (гласачка кутија), што би, рецимо у разговору са монолингвалом из Србије због умереног значења изазвало неразумевање.

²⁹ Код овог примера бележимо и погрешан семантички трансфер немачке именице 'Interesse' у значењу 'интересовање'.

³⁰ Испитаница Пе је пореклом Немица из Војводине, док је испитаник К ожењен Немицом и нема контакта са српском заједницом у Немачкој.

немачких детерминативних *сложеница* у виду *номиналне фразе*. Ове појаве илуструјемо следећим примерима:

- 10) Пе: [...] игра фудбал још од малена, сад <= је 16 > [...];
/испитаница Пе/;

према немачком устаљеном лексичком споју 'alt sein', 'jetzt ist er 16', уместо 'сад има, сад му је 16 година';

- 11) [...] сваки пут он да го [...] <=па то се броји> [...]; [...] знаш шта мени прича један <=радни колега> [...]; [...] па, добро, ја мислим да он <=црно ради> [...] [...] ја отишо, с њим фино <=направио термин> [...];
/испитаник С/;

по угледу на: 'das zählt', уместо 'то се рачуна'; 'Arbeitskollege', уместо 'колега с посла'; 'schwarzarbeiten', уместо 'радити на црно'; 'einen Termin machen', уместо 'заказати (термин)';

- 12) [...] без <=црног рада> [...]; [...] моја унука сад иде у <==реал> школу [...];
/испитаник Ан /;

по узору на немачке лексеме: 'Schwarzarbeit', 'рад на црно' и 'Realschule', реална гимназија, при чему је код потоњег примера прва конституента трансферисана као асимиловани трансфер.

- 13) <==ја>, и ја био ко (-) оно <=груповођа>, како би то рекао <хмхмх> <==ја> [...]; [...] она <=дрвена пећ>; [...] <хмхмх> нисам <=имао страха> <хмхмх> [...]; [...] јер <ммм> м, |моји родитељи нису (-) никад <=ишли тамо (---) назад> [...]; [...] то је тешка ријеч <==ја> нема праве ријечи <=која тачно удари чавао у главу> [...];
/испитаник К/.

Говорним сегментима испитаника К (13) навели смо примере за калкирање немачких фразеоексема, детерминативних сложеница и сложених глагола: 'груповођа' по угледу на немачки творбени образац 'Gruppenführer', уместо 'вођа групе'; 'Holzofen' у виду номиналне фразе 'дрвена пећ' уместо 'пећ на дрва'; 'zurückgehen' 'ићи назад' уместо 'вратити се', као и немачке фразеоексеме 'den Nagel auf den Kopf treffen' ('која тачно удари чавао у главу') у значењу 'погодити у центар, погодити суштину' и 'Angst haben'³¹.

За разлику од *прве генерације радних миграната*, у говору *друге генерације радних миграната* од трансферисаних врста речи преовлађују

³¹ Фразеоексема 'имати страх' прилично је фреквентна и у разговорном српском језику у матици.

именице и глаголи, при чему се уочава већи степен трансференције неасимилованих именица. У говору друге генерације радних миграната је присутно и калкирање фразеоексема, док калкирање творбених образаца нисмо забележили. Наведене појаве језичког контакта у говору испитаника припадника друге генерације радних миграната илуструјемо следећим примерима:

- 14) [...] она је то са <*>шудамт> све организирана [...]; [...] то некако рат је усадио у људе некако тај <еммм> како да кажем <*>Misstrauen> [...];
/испитаница Х, друга генерација радних миграната типа 1а/;
- 15) [...] (-) ја сам прошле године случајно наишо код <*>шпаркасе> [...] ја мислим да је ту, на том <*>плацу>³²[...]; [...] и тако да ту ми више није било ни енглески <*>Pflichtfach> то је било као <*>Wahlfach> [...];[...] рецимо сад кад су <*>Wahlen> [...];[...] који су оно, што каже, <*>Nachwuchs> [...];
/испитаник Лс, друга генерација радних миграната типа 2/;
- 16) [...] ово ће да буде <*>Museum> [...] неки уметник исто био у <*>Rathaus> [...] <*>ја> ми њих школујемо, то је наш <*>Klientel> [...];[...] може и <*>Fachabitur> значи са један језик, може <иии> <*>Allgemeines Abitur> са два језика, са <*>Allgemeines Abitur> може да студира [...];
/испитаник Пшг, друга генерација радних миграната типа 2/;

Наредним примерима илуструјемо калкирање фразеоексема по угледу на немачки језик у говору *друге генерације радних миграната*:

- 17) [...] отац <=има термин> код лекара [...];[...] Н., је л' ти ниси <=направио домаћи>[...];
/испитаница Јс, друга генерација радних миграната типа 2/;

према узору на немачке фразеоексеме 'einen Termin haben' уместо 'имати заказано код лекара' и 'Hausaufgabe machen' уместо '(у)радити домаћи задатак';

- 18) [...] питања су сасвим лепо <=намештена> да може [...];
/испитаник Ш, друга генерација радних миграната типа 1б/;

по угледу на немачку фразеоексему 'eine Frage stellen' уместо 'поставити питање'.

- 19) [...] ја сам <=матуру направила> (-) [...];[...] и <хммм> и <=имају страх> да [...];[...] ми смо исто <еее> <=туре направили> [...];
/испитаница Х, друга генерација радних миграната типа 1а/;

³² Овде није реч о германизму у значењу 'земљиште', већ о трансферу друге конституенте немачке детерминативне сложеннице 'Stadtplatz' у значењу 'градски трг'.

где бележимо калкирање немачких фразеоексема 'Abitur machen', уместо 'матурирати', 'Angst haben' уместо 'плашити се' и 'eine Tour machen' уместо 'ићи на турнеју', при чему у потоњем примеру бележимо употребу адаптираног трансфера именице 'Tour' у значењу 'турнеја'.

- 20)[...] знаш, оно када си добила <*Gänsehaut>[...];[...]<*Abitur> да направиш [...];[...] ил' не волиш ил' не би имала време зато или <=немаш вољу> или шта [...];
/испитаница Пшб; друга генерација радних миграната типа 2/;
- 21)[...] да се то деци плати да деца <=имају вољу> [...]³³;
/испитаница Јс, друга генерација радних миграната типа 2/;

бележимо примере који илуструју парцијално калкирање једног елемента фразеоексема и трансференцију другог по угледу на немачку фразеоексема 'Gänsehaut bekommen' уместо 'најежити се', 'Abitur machen' уместо 'матурирати' и калкирање фразеоексема '(keine) Lust haben', 'немати вољу' уместо '(не) бити расположен за нешто'.

Код испитаних припадника *ремиграната друге генерације*, представника *прве генерације миграната четвртог таласа* и припадника групације *ендогама* доминирају *асимиловани/адаптирани* трансфери из немачког језика. Говорни корпус ових групација одликује трансфер именица и глагола, ретко партикула, придева и везника.

- 22 [...] и да се појавимо као на <**фестове> и на овај <**умцуг> на онај <**фолксфест>[...];[...] али има један део као <*арбајтсслос> када је неко, има та <*Mutterrente>, али она је хтела <*дацу> још нешто (-) да<**фердерује>[...];
/испитаник Дг, ремигранат друге генерације/;
- 23)[...] можда су још хладне, то су, како кажу Швабе, <*selbstgekauft> [...];[...] ја [...] њој је ов/| на ау|, ау|, на том <**ауслендерамту> [...] гдје је подизала (-) на <**бургамту> подизала пасош, [...];[...] Ви сте само једна <*nachgemachte> Швабица[...];[...] и овај ја радим <*Teilzeit>то <ехм> скраћено, хтела бих ја више, али [...] имам још <**пуцштелу> [...];[...] ушли смо у неки <**штау> [...];[...] не <**унтершуцују> га [...];[...] добила сам неки <*Entzündung> [...];[...] радио је на <**бауштелама>[...];
/испитаница Вум, прва генерација миграната четвртог таласа/;
- 24)[...] сви смо тих неких приближних година, неких приближних <интереса> [...];[...] па идемо ми и сада једно три пута годишње, за <**пфингстен> [...];
/испитаник Крш, прва генерација миграната четвртог таласа/;

али у разговору са испитаником Дг, припадником ремиграната друге генерације, трансференција се појачава, при чему се трансферишу неасимиловане лексеме:

³³ Калкирање ове фразеоексема присутно је код свих групација испитаника.

25)[...] гуме су већ стављене нове, поправили су да није више <eee> труо, променили су <eee> <*>дихтунге> су све променили, направили прозоре што нису || <*>elektrische Fensterheber> нису радили [...] направили су да је <*>verkehrsicher> [...] Дг: <*>ја, ја> [...] како се снашо туриста, шта каже, какав је овако први <*>Eindruck>; Крш: Први<*>Eindruck> је био [...].

Говор *ендогама* одликују првенствено адаптиране лексеме, што илуструјемо следећим примерима:

26)[...] има за сада чисту јединицу из <*>дојча [...] [...] зашто да не упише <*>реалшуле> [...] [...] е, сад док || док је ту била <*>бауштела>, па добро [...] [...] он је дошао да каже да је то његово, његове су <*>елштајне> [...] ;
/испитаница Крд /;

27)[...] ја радим <уу> <*>киндеркрипе> то је || то су јаслице, овај, и тамо је, знам кад се једна <хмммм> || кад је ишла на <*>аусбилдунг> за <*>ерциерин> || за васпитачицу, ја знам [...] [...] значи он свој <*>ташенгелд> да за књигу [...] [...] и само по имену можемо да видимо да је она <*>ауслендер> [...] [...] то је сад узела у <*>бухерај> [...] ;
/испитаница Ба/;

За илустрацију лексичке трансференције у говору припадника *друге генерације четвртог таласа* издвајамо следећи пример:

28)[...] мама <aaa> добила сам ја <aaa> исто <aaa> ову <*>Einladung><aaa> за играоницу [...] [...] понекад имамо <еем> <аммм> имамо <*>Sport> [...] ;
/испитаница Кра/.

Калкирање фразеоексема по узору на немачки језик и преведенице детерминативних сложених именица у виду номиналне фразе бележимо и код *ендогама*, припадника *ремиграната друге генерације* и припадника *прве генерације миграната четвртог таласа*, што илуструјемо примерима наведеним у даљем тексту.

29)[...] значи како би знали да је Везна гладна, ако не каже, хало, људи, је л можете да <=>направите крај>, ја сам гладна [...] [...] значи <=>узмите себи време> и полако [...] [...] па наша прича је онако веома <хахах> (-) ја и мој супруг се <=>знамо још од песка> [...] [...] па добро, то морате све ова <=>подпитања да им ставите> [...] [...] е, онда држава решила да буду квалификоване те (-) <=>дневне маме> [...] [...] а наше августовско <=>рођенданско дете> [...] ;
/испитаница Лј/.

У претходним секвенцама говора испитанице Лј бележимо пресликавање следећих немачких фразеоексема: 'Schluss machen', 'направити крај' уместо 'завршити (нешто)'; 'sich Zeit nehmen', 'узети себи време' уместо 'радити полако, не журити'; 'sich seit dem Sandkasten kennen', 'знати се од

песка' уместо 'познавати се од малих ногу'; 'eine Frage stellen', 'ставити (под)питање' уместо 'поставити питање'. Немачке детерминативне сложенице пресликавају се овде номиналним фразама попут: 'Tagesmutter' са 'дневна мама' при чему овде видимо језичку економију на делу, будући да се ова сложена именица на српском може једино парафразирати као 'особа која чува туђу децу код своје куће' и 'Geburtstagskind', где у српском постоји еквивалент у виду именице 'слављеник'³⁴

У примерима

30)[...] син <=правио практикум> у старачком дому [...];[...] ја имам две <=радне колег'це> које [...];

/испитаница Вум, прва генерација миграната четвртог таласа/;

бележимо пресликавање немачке фразеолексеме 'ein Praktikum machen', 'правио практикум' уместо 'обавити праксу, бити на пракси', као и преведеницу немачке сложенице 'Arbeitskollegin' номиналном фразом 'радна колегиница' уместо 'колегиница (са посла)'.
Код испитанице Ар, ремиграната друге генерације, током интервјуја нисмо забележили ни један трансфер, али у ситуацијама које нису биле интервјуског типа у разговору са истраживачем и у интрагенерацијској комуникацији забележили смо следеће трансфере:

31)[...] то немачка држава више не <**финанцира> [...];[...] где ми је <**хенди> [...];[...] <*ја, ја> она <=ради партије> [...];[...] она <=прави партије> за <*Tupperware> [...];[...] продаје <**форме> за торте и колаче [...];[...] је л' ово у вртићу имате, у <**киндергартену> [...] кад су моја деца ишла у <**киндергартен> [...];[...] је л' си ти <=имала рођендан>, да ти честитам накнадно, да ти честитам <*nachträglich>, <*dalli dalli> [...];[...] замисли, када ми је рекао да <= нема бок> полудела сам [...];

/испитаница Ар, ремигрант друге генерације/.

У наведеним говорним сегментима испитанице Ар бележимо асимилване и неасимилване лексичке трансфере, али и калкирање фразеолексема по угледу на немачки језик: 'прави/ради партије' према 'Party machen' уместо 'организовати забаву/журку', 'имати рођендан' према 'Geburtstag haben' уместо 'некоме је био рођендан', 'нема бок' према немачкој фразеолексеми 'keinen Bock auf etwas haben'³⁵ уместо 'имати/немати мерак/ћеф за нешто'.

У говору представника *четврте и пете генерације миграната првог таласа* забележили смо веома мали број асимилваних и неасимилваних лексичких трансфера, што не искључује могућност да је ова појава интен-

³⁴ Мада испитаница у даљем разговору користи и лексеми 'слављеник'.

³⁵ Са асимилираном лексемом 'бок'.

живнија у некој другој комуникацијској ситуацији, са другим саговорницима, у другој комуникацијској ситуацији и сл. У говорним секвенцама под (32) дати су примери за неасимиловани трансфер и за калкирање немачке фразеолексеме 'mit jemandem in Kontakt treten', а под (33) илуструјемо пример за адаптиране и неасимиловане трансфере:

32)[...] и после тога сам ишао, овај [...] то се овде зове <*Realschule> [...];[...] али ово <ooo> је (--) као (--) <*Behindertenwerkstätte> то се зове другачије [...];[...] Ви би <=ушли са њима у контакт> [...];

/испитаник Лас, четврта генерација миграната првог таласа/;

33)[...] кад са|...| кад са|...| се обуко ||| хтео да се обучем за <*Turnen> он <ннн> <хх> хтео да ме нападне |, да ме нападне и (-) ||| али прво |, прво је нека девојчица у <*Pausenhof> кад, не, не <ее> кад смо били у <***паузи> [...];[...] неки човек је (-) <*Pausenaufsicht> [...];

/испитаник Лам, пета генерација миграната првог таласа/.

Што се тиче *треће генерације радних миграната* и појаве лексичке трансференције, можемо рећи да у њиховом говорном дискурсу нисмо забележили велики број трансфера. Најчешће су идентификовани неасимиловани трансфери којима се затвара лексичка празнина у индивидуалном лексикону. Од асимилованих лексема бележимо само 'пауза' за 'школски одмор', 'спорт' за предмет 'физичко (васпитање)' и пример погрешне употребе лексеме 'учитељ' према немачкој лексеми 'Lehrer' за наставнике и професоре основних и средњих школа.

34)[...] из <aaa> <*Chemie> она не <ее> <*abfragen> [...];[...] била као нека <*Geiselnahme> [...]; А је л' ово <*Kugelschreiber> или <Füller>? А како си онда <*gekillert>?

/испитаница Лм/;

35)[...] <ее> како сад да кажем <*Brüche> [...];[...] кући причамо <aaa> <*automatisch> како <ее> [...];[...] и, па, месо, и оне онако <ее> како се каже <*Wurzeln> [...]; [...] има и оно на компјутер <ее> да, <*IT> и <ее> (-) <*Geschichte> [...];[...] кад се гради кућа или је (-) једно <е> <***бауштеле>, једно место <ее> [...];[...] и <ее> та књига је у општини (-) и то мора да се <aaa> да|, да|, да на немачки <*übersetzt> [...];

/испитаник Бв/;

У говору треће генерације такође бележимо и погрешан семантички трансфер немачких глагола 'können', 'sprechen'³⁶, и 'spielen' у фразеолексемама 'знати, говорити неки језик' и 'свирати неки инструмент', на пример:

³⁶ Фразеолексему 'причати неки језик' уместо 'говорити неки језик' забележили смо такође и у говорном дискурсу свих осталих испитаних генерација/групација радних миграната.

- 36)[...] ја сам кад сам била мала само српски *могла да причам* [...];
/испитаница Прс/;
- 37)[...] ја *играм* клавир [...];
/испитаница Пшма/.

Што се тиче калкирања фразеолексема бележимо следеће примере калкирања немачког израза 'alt sein':

- 38)[...] један се зове А., један се зове М. и један <=је 19>, један <=је 17> [...]³⁷;
/испитаница Јма/;

Закључак

На основу забележених примера можемо закључити да се последице непосредног контакта немачког и српског језика у погледу феномена лексичке трансференције разликују у говорном дискурсу испитаника, пре свега у зависности од генерацијске припадности. На степен преношења лексема, као и структуралних, морфолошких и синтаксичких обележја у говору одређених испитаних групација, делују и фактори попут степена изложености немачком језику (домени и друштвене мреже, а у вези с тим и степен фреквентности одређених лексема), степена двојезичности испитаника, образовања, става према српском као матерњем језику/језику порекла, комуникацијске ситуације, језичке економије и сл.

Природа ових разлика је како квантитативног (исти феномени, само су у говору једне генерације мање, а у говору друге више присутни) тако и квалитативног типа (неких промена нема или скоро да нема у говору једне генерације, а у говору друге их има). Тако смо као исту појаву запазили трансференцију асимилованих лексема у говорном дискурсу прве и друге генерације радних миграната (са свим подтиповима), прве генерације миграната четвртог таласа и ендогама³⁸, али не и код треће генерације радних миграната, друге генерације миграната четвртог таласа, четврте и пете генерације миграната првог таласа. Међутим, ова појава трансференције

³⁷ На то је испитаница Лј, ендогам, испитаницу Јма питала: 'А <=колико си ти?> 'уместо 'А колико ти имаш година?'

³⁸ Међутим, код два испитаника прве генерације миграната Пе и К забележили смо доминантност неасимилованих лексема. То објашњавамо тиме што је испитаница Пе Немица из Војводине, а испитаник К је у егзогамном браку; ни један ни други испитаник немају контакта са српском заједницом. Такође, код трију припадника ремиграната друге генерације, једног припадника прве генерације миграната четвртог таласа и једног ендогама бележимо и неасимиловане трансфере, у зависности од комуникацијске ситуације.

асимилованих лексема³⁹ из немачког језика је најзаступљенија у говору прве генерације миграната. Реч је о лексемама из свих сфера живота, а најчешће о реалијама које су везане за културу, администрацију и уопште за целокупно друштво земље пријема. Те лексеме постале су и делом лексикона српског језика наших испитаника⁴⁰.

Код друге генерације радних миграната и ремиграната друге генерације приметна је употреба како асимилованих/адаптираних тако и неасимилованих лексичких трансфера. Ову појаву објашњавамо тиме што су асимиловане/адаптиране лексеме као такве већ ушле у лексикон српског дијаспоралног језика, док неасимиловане служе за затварање тренутних празнина у индивидуалном лексикону. Код деце, треће генерације радних миграната и друге генерације миграната четвртог таласа трансфер неасимиловане лексике служи за затварање лексичких празнина⁴¹. Поред тога, у њиховом говору је, такође, приметан већи број англицизама пренет из немачког језика⁴².

Као квалитативну разлику феномена лексичке трансференције бележимо још трансференцију одређених врста речи: код *прве генерације радних миграната* присутан је трансфер готово свих врста речи, док је код осталих испитаних групација углавном реч о трансферу именица и глагола. Поред тога, у говорном дискурсу прве генерације радних миграната нисмо забележили ниједан пример трансференције неасимилованих лексема⁴³.

Трансференција немачких фразеоексема у српски језик највише је заступљена код прве и друге генерације радних миграната (са свим подтипovima), ендoгама и прве генерације миграната четвртог таласа. Неке од ових трансфера бележимо у говорном дискурсу свих испитаних групација, те на основу тога можемо да закључимо да су овакви трансфери такође ушли у лексикон српског језика у миграцији.⁴⁴ Погрешан семантички трансфер

³⁹ Такве лексеме су претрпеле и морфолошку адаптацију у српском језику.

⁴⁰ Попут 'културамт', 'ауслендерамт', 'културреферат', 'финанцамт', 'биргерфест', 'ратхаус', 'бауамт', 'лигеншафт'/лигеншафтсамт', 'мервертштојер', 'кранкенкасе', 'конто', 'арбајтсамт', 'пфингстен', 'реалшуле', 'хауптшуле', 'аусбилдунг', 'штау', 'пасати', 'шмекати', 'бештеловати', 'анпасовати', 'финанцирати', 'аптајлунг', 'шпарати', 'хенди', 'киндергартен' и сл.

⁴¹ Код треће генерације смо као једине забележили адаптиране трансфере немачких лексема 'Pause', 'Sport' (пауза, спорт) са погрешним семантичким обележјем и за које можемо рећи да су, унете из домена школе у породични домен, постале делом лексикона свих испитаних групација.

⁴² Нпр. 'Keyboard', 'PlayStation', 'Football' и сл.

⁴³ Изузетак чине испитаник К и испитаница Пе.

⁴⁴ Попут: 'имати страх/термин', '(на)правити матуру/абитур/испит/практикум/домаћи/термин', 'наместити/ставити питање', 'имати рођендан', 'бити стар'; неки

глагола 'sprechen' у фразеолексеми *'причати неки језик' бележимо у говору свих испитаних групација, док погрешан семантички трансфер глагола 'können' и 'spielen' бележимо код треће генерације радних миграната у фразеолексемама *'моћи неки језик' и *'играти неки инструмент'.

Што се тиче творбе речи по угледу на немачки језик, овде код већине наведених примера не можемо говорити о пресликавању немачких творбених образаца, већ пре о погрешно одабраном кореспонденту (номиналној фрази или лексеми) на српском језику⁴⁵. Ова појава је најизразитија код прве генерације радних миграната, прве генерације миграната четвртог таласа и ендогама. Спроведена анализа наводи нас да закључимо да је за касне билингвале, код којих су матерњи језик и његове језичке структуре више очуване, најпре карактеристична појава лексичке трансференције, док то није случај са раним (симултаним/консекутивним билингвалима), односно испитаницима који су српски језик усвајали ван матице.

Литература

- Ajduković, Jovan. 2004. *Uvod u leksičku kontaktologiju: teorija adaptacije rusizama*. Beograd: Foto Fortuna.
- Alanović, Milivoj. 2001. Germanizmi u Rečniku srpskohrvatskoga kniževnog jezika. *Prilozi proučavanju jezika* 30/32: 297–309.
- Andrejić, Ivana. 2009. „Zajednički germanizmi u savremenom srpskom i italijanskom jeziku” Master rad, Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Auer, Josef C. Peter. 1988. „A Conversation Analytic Approach to Code-Switching and Transfer”. U *Codeswitching: anthropological and sociolinguistic perspectives*. Monica Heller (Hrsg.), 187–213. Berlin [u.a.]: Mouton de Gruyter. Dostupno na: www.freidok.uni-freiburg.de/.../Auer_A_Conve... Pristupljeno 16. 4. 2012.
- Bradean-Ebinger, Nelu. 1997. *Deutsch im Kontakt: als Minderheits- und als Mehrheitssprache in Mitteleuropa; eine soziolinguistische Untersuchung zum Sprachgebrauch bei den Ungarndeutschen, Donauschwaben und Kärntner Slowenen*, Wien: Edition Praesens.
- Bremer, Bernhard. 2008. „Morphologische Integration aktueller lexikalischer Transfers aus dem Deutschen bei polnisch-deutschen Bilingualen”. U *Aspekte, Kategorien und Kontakte slavischer Sprachen: Festschrift für Volkmar Lehmann zum 65. Geburtstag*. Brehmer, B., Fischer, K.B., Krumbholz, G. (Hrsg.), 57–74. Hamburg.
- Bugarski, Nataša. 1997/98. Morfološka adaptacija pozajmljenica iz nemačkog jezika. *Prilozi proučavanju jezika* 28/29: 115–126.
- Bugarski, Ranko. 2003. *Jezici*. Beograd: Čigoja
- Clyne, Michael. 1975. *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*. Kronberg/Taunus: Scriptor Verlag.

од ових лексичких спојева су ушли и у лексикон српског језика и једног броја представника треће генерације.

⁴⁵ На пример, 'радни колега', 'радити црно', 'црни рад', 'ићи/добити назад' и сл.

- Clyne, Michael. 2003. *Dynamics of language contact: English and immigrant languages*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Davidović, Milena. 1999. *Deca stranih radnika: druga generacija jugoslovenskih ekonomskih emigranata u zemljama Zapadne Evrope: sociološka analiza*. Beograd: Institut društvenih nauka, Centar za sociološka istraživanja.
- Dudok, Miroslav. 2007. Od jezika dijaspore ka preventivnoj lingvistici? *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 50, 1–2: 239–250.
- Durbaba, Olivera. 2011. Bilingvizam: preduslovi, klasifikacija i pojavni oblici. *Srpski jezik XVI*: 589–600.
- Filipović, Rudolf. 1984–1985. Odnos posrednog i neposrednog posuđivanja u teoriji kontaktne lingvistike. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII*: 861–867.
- Filipović, Rudolf. 1986. *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Földes, Csaba. 2005. *Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit*. Tübingen: Verlag Gunter Narr.
- Földes, Csaba. 2002. „Kontaktsprache Deutsch: Das Deutsche im Sprachen- und Kulturenkontakt“. Dostupno na: [edocs.ub.uni-frankfurt.de](http://edocs.ub.uni-frankfurt.de/Hochschulpublikationen) Hochschulpublikationen. Pristupljeno 10.02.2014.
- Golubović, Biljana. 2007. *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*. München: O. Sagner.
- Hansen Björn, Daniel Romić i Zrinka Kolaković. 2013. Okviri za istraživanje sintaksičkih struktura govornika druge generacije bosanskoga, hrvatskoga i srpskogajezika u Njemačkoj. *Lahor* 15: 9–45.
- Ilić-Marković, Gordana. 2010. „Dovjezična svakodnevnica – preddrasude i činjenice, srpski i nemački u Beču“. U *Peti međunarodni interdisciplinarni simpozijum „Susret kultura“*, prir. 779–788. Novi Sad: Filozofski fakultet
- Ivanović, Vladimir. 2012. *Geburtstag pišeš normalno Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SRN 1965–1973*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Jovanović Ana, Vučina Simović Ivana. 2015. Istraženost srpskog jezika u dijaspori u okvirima filologije i lingvističkih disciplina. Dostupno na: [www.doiserbia.nb.rs/...tFBnj1fY06c6fS0STRFp3M1\)/ft.aspx?id=0350...](http://www.doiserbia.nb.rs/...tFBnj1fY06c6fS0STRFp3M1)/ft.aspx?id=0350...) Pristupljeno 10.05.2016.
- Kabatek, Johannes. 1997. Zur Typologie sprachlicher Interferenze“. Dostupno na: homepages.uni-tuebingen.de/kabatek/nelde.pdf, Pristupljeno 21.10.2011.
- Kern, Rudolf. 1980. „Interferenzprobleme bei deutschsprachigen Belgiern“. U *Sprachkontakt und Sprachkonflikt*, Nelde, Peter H. (Hg.), 97–105. Wiesbaden: Steiner.
- Lippert, Susanne. 2010. *Sprachumstellung in bilingualen Familien zur Dynamik sprachlicher Assimilation bei italienisch-deutschen Familien in Italien*. Münster/New York/München/Berlin: Waxmann.
- Mackey, William Francis. 1987. “Bilingualism and Multilingualism”. U: *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft. 1. Halbband*. Ulrich Ammon / Norbert Dittmar / Klaus J. Mattheier (Hrsg.), 699– 712. Berlin/New York: de Gruyter.

- Memić, Nenad. 2006. Konvergenzen am Rande Deutsch als Prestigesprache in Südost-europa. Dostupno na: www.kakanien.ac.at/beitr/emerg/NMemic1.pdf. Pristupljeno 08.05.2016.
- Müller, Eva Katrin. 2000. *Sprachwahl im spanisch-deutschen Sprachkontakt in Südchi-le Ergebnisse einer sprachsoziologischen Untersuchung unter Nachfahren deutscher Einwanderer*. Series: FTSK. Publikationen des Fachbereichs Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Germersheim-Volume 26, Frankfurt/M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien.
- Pavlica, Branko. 2005: Migracije iz jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. Dostupno na: www.doiserbia.nb.rs/ft.aspx?id=0025.... Pristupljeno 21.10.2011.
- Pelka, Daniela. 2006. *Der deutsch-polnische Sprachkontakt in Oberschlesien am Beispiel der Gegend von Oberglogau*. Berlin: Trafo.
- Petronijević, Božinka. 2013. „Deutsche Sprache und Kultur aus historischer Perspektive“ U *Treffpunkte, Literatur, Sprache und Didaktik im deutsch-serbischen Dialog*, herausgegeben von Julijana Beli-Göncz, Irene Boose, Božinka Petronijević, Arne Wrobel, 118–148. Schneider Verlag Hohengehren GmbH.
- Radovanović, Milorad. 2003. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Riehl, Claudia Maria. 2009. *Sprachkontaktforschung: eine Einführung*. Tübingen: G. Narr.
- Ros, Gisela. 2009. „Die Bezeichnungen ‚Fremdwort‘ und ‚Lehnwort‘ im Kontext der Sprachkontaktforschung“. U: *Sprachkontakte – Sprachstruktur. Entlehnungen – Phraseologismen*, Lipczuk, Ryszard/Jackowski, Przemysław (Hgg.), 71–78, (Stettiner Beiträge zur Sprachwissenschaft. Bd. 2). Hamburg.
- Runggaldier, Heidi. 1981. „Zum Problem der sprachlichen Interferenz im Grödnerischen“. U *Sprachkontakt als Ursache von Veränderungen der Sprach- und Bewusstseinsstruktur*, Hrsg. von Wolfgang Meid u. Karin Hellert, 203–217. Inst. für Sprachwiss. d. Univ. Innsbruck.
- Seel, Helga. 1988. *Lexikologische Studien zum Pennsylvaniadeutschen: Wortbildung des Pennsylvaniadeutschen; Sprachkontakterscheinungen im Wortschatz des Pennsylvaniadeutschen*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden GmbH.
- Sinner, Carsten. 2001. Zur Terminologie in der Sprachkontaktforschung: Bilinguismus und Diglossie, Interferenz und Integration sowie tertiärer Dialekt. Dostupno na: www.carstensinner.de/Lehre/spanisch/sinner.pdf. Pristupljeno 09.05.2016
- Stanisavljević, Andrea. 2010. „Bilingualismus und Migration – Eine Untersuchung zubosnisch / kroatisch / serbisch/deutschem Codeswitching in Berlin“. U *Srpskalingvistika – Eine Bestandsaufnahme*, prir. Christian Voß, Biljana Golubović, 279–296. München.
- Schöntag, Roger. Sprachkontakt: Grammatische Interferenz im Französischen? Der Einfluss des Englischen auf das Stellungsverhalten des attributiven Adjektivs. Dostupno na: www.utzverlag.de/buecher/40851dbl.pdf. Pristupljeno 21.10.2011.
- Scharlaj, Marina. 2007. *Das Weißrussische zwischen Sprachkontakt und Sprachverdrängung*. Dresden: (Magisterarbeit).
- Vuletić, Julijana. 2013. Srpsko-nemački jezički kontakti sa osvrtom na istraženost jezika Srba u Nemačkoj danas. *Nasleđe* 24: 87–109.

- Weinreich, Uriel. 1976. *Sprachen in Kontakt: Ergebnisse und Probleme der Zweisprachigkeitsforschung*– 1. Aufl. München: Beck.
- Weinrich, Harald. 1984. „*Sprachmischung: bilingual, literarisch und fremdsprachdidaktisch*”. U: *Spracherwerb-Sprachkontakt-Sprachkonflikt*. Hrsg. von E. Oksaar, 76–92. Berlin/New York
- Westergard, Astrid. 2008. *Strukturelle und pragmatische Verwendungsmuster im bilingualen Sprachgebrauch bei Jugendlichen*. Hamburg: Verlag Dr Kovač.

Извори с интернета

<http://www2.ingolstadt.de/>, pristupljeno 7. 1. 2016.

Julijana Vuletić
Department for German Studies,
Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac

Lexical transference in the speech of Serbs in Germany The example of the Serbian community in Ingolstadt, Bavaria

The aim of this paper is to display the state of the Serbian language in the diaspora on a lexical level in the speech of representatives of different generations/groups of labor migrants, members of the Serbian ethno-linguistic community in the Bavarian city of Ingolstadt. In the paper we will primarily look to lexical transferences and show how certain lexemes became a part of the lexicon of the Serbian language utilized by our informants. Aside from identifying the state of the language of Serbian diaspora on a lexical level, we have attempted to determine and redefine the key concepts of contact linguistics, seeing as the terminological and conceptual apparatus of the discipline is characterized by an uneven terminology of phenomena, processes and outcomes of linguistic contact.

Key words: contact linguistics, lexical and grammatical transference, code switching

Lexikalische Transferenzen in der Sprache der Serben in Deutschland am Beispiel der serbischen Gemeinschaft in Ingolstadt, Bayern

Aufgrund der gesammelten Beispiele können wir schließen, dass sich die Auswirkungen des direkten Kontakts der deutschen und serbischen Sprache in der gesprochenen Sprache der Befragten in Bezug auf die lexikalischen Transferenzen unterscheiden und dass sie in erster Linie von der Generationenzugehörigkeit abhängig sind. Die Natur dieser Unterschiede ist sowohl quantitativ

(die gleichen Phänomene, die in der Sprache einer Generation weniger und in der Sprache der anderen Generationen mehr vorhanden sind) als auch qualitative (einige Sprachänderungen gibt es in einer Generation überhaupt nicht oder fast nicht und in der Sprache der anderen Generationen sind sie vorhanden). Einige dieser Transferezenzen wurden im gesprochenen Diskurs aller befragten Generationen erfasst, so dass wir auf dieser Grundlage schließen können, dass diese Transfers zum Bestandteil des Lexikons der serbischen Sprache in der Migration geworden sind. Die durchgeführte Analyse führt uns zu dem Schluss, dass die gesprochene Sprache von spätbilingualen Befragten, deren Muttersprache und ihre Sprachstruktur mehr erhalten ist, vor allem durch das Vorkommen lexikalischer Transferezenzen gekennzeichnet ist, während bei den (simultanen/ konsekutiven) Frühbilingualen, bzw. bei den Befragten, die die serbische Sprache in der Migration nicht lernten, dies nicht der Fall ist.

*Les transférences lexicales dans le discours des Serbes en Allemagne
sur l'exemple de la communauté serbe à Ingolstadt, Bavière*

L'objectif de cette contribution est de présenter l'état de la langue serbe dans la diaspora, de l'aspect lexical du parler des représentants des différentes générations/groupes de travailleurs migrants, membres de la communauté ethnolinguistique des Serbes dans la ville bavaroise d'Ingolstadt. Dans cet article nous nous concentrons avant tout sur les transférences lexicales et nous montrons comment certaines lexèmes ont intégré le lexique de la langue serbe de nos interrogés. En dehors de l'identification de l'état de la langue serbe dans la diaspora sur le plan lexical, nous avons tenté de définir et de redéfinir les notions clés de la linguistique de contact, étant donné que l'appareil terminologico-conceptuel lui-même de cette discipline scientifique se caractérise par une terminologie inégale des phénomènes, des processus et des aboutissements des contacts linguistiques.

Mots clés: linguistique de contact, transférence lexicale et grammaticale, alternance/changement des codes

Primljeno / Received: 18.01.2016

Prihvaćeno / Accepted: 14.05.2016